

ANDORRA
DESAPAREGUDA



ANDORRA

DESAPAREGUDA

 efadós®


Govern d'Andorra

ANDORRA DESAPAREGUDA

Col·lecció Andorra Desapareguda

Primera edició: novembre 2022

© Isidre Escorihuela, per la coordinació i selecció de fotografies

© Albert Villaró i Boix, per la introducció general

© Domènec Bascompte Grau, per la introducció de Canillo

© Francesc Rodríguez Rossa, per la introducció d'Encamp

© Berna Coma González, per la introducció d'Ordino

© Jaume Riba i Èlia Riba, per la introducció de la Massana

© Joan Lluís Ayala, per la introducció d'Andorra la Vella

© David Mas Canalís, per la introducció de Sant Julià de Lòria

© Montse Bota Pararol, per la introducció d'Escaldes-Engordany

© Sandra Adam Auger i Martí Solé Irla, pels peus de fotografia

© diversos autors, de l'autoria de les fotografies

© Editorial Efadós, de la col·lecció Andorra Desapareguda

© de l'edició:

Editorial Efadós

Col·laboració:

Govern d'Andorra

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial Les Torrenteres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
www.efados.cat

Disseny:

Editorial Efadós

Assessorament lingüístic:

M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de portada i portadella: V. Builles / ANA

Acrònims:

ACAU (Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell)

AFCEC (Arxiu fotogràfic del Centre
Excursionista de Catalunya)

ANA (Arxiu Nacional d'Andorra)

ANC (Arxiu Nacional de Catalunya)

ISBN 978-84-19239-44-0

DL B-19361-2022

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

INTRODUCCIÓ

Brevíssim resum de la
història d'Andorra

Pàg. 14

CANILLO

El lloc de més amunt

Pàg. 60

ENCAMP

El lloc i la història

Pàg. 106

ORDINO

Tradició i progrés

Pàg. 158

LA MASSANA

Passat i futur

Pàg. 196

ANDORRA LA VELLA

Quart, parròquia, capital

Pàg. 266

SANT JULIÀ DE LÒRIA

Un esbós històric

Pàg. 300

ESCALDES-ENGORDANY

La parròquia de l'aigua termal

Pàg. 374

ÍNDEX ALFABÈTIC

Introducció

BREVÍSSIM RESUM DE LA HISTÒRIA D'ANDORRA

Albert Villaró i Boix, historiador i escriptor

Andorra és una de les nacions més antigues d'Europa. Les fronteres de les Valls han romàs pràcticament intactes des de l'alta edat mitjana. El camí que ha seguit per arribar intacta travessant els segles és una història singular, sense paral·lels enlloc del món.

El topònim Andorra és d'origen preindoeuropeu, tal vegada relacionat amb surgències d'aigua calenta.

Les primeres evidències d'ocupacions humanes són a la balma de la Margineda, un abríc sobre la Valira que va ser ocupat fa dotze mil anys per un grup de caçadors-recol·lectors de cultura aziliana de l'epipaleolític.

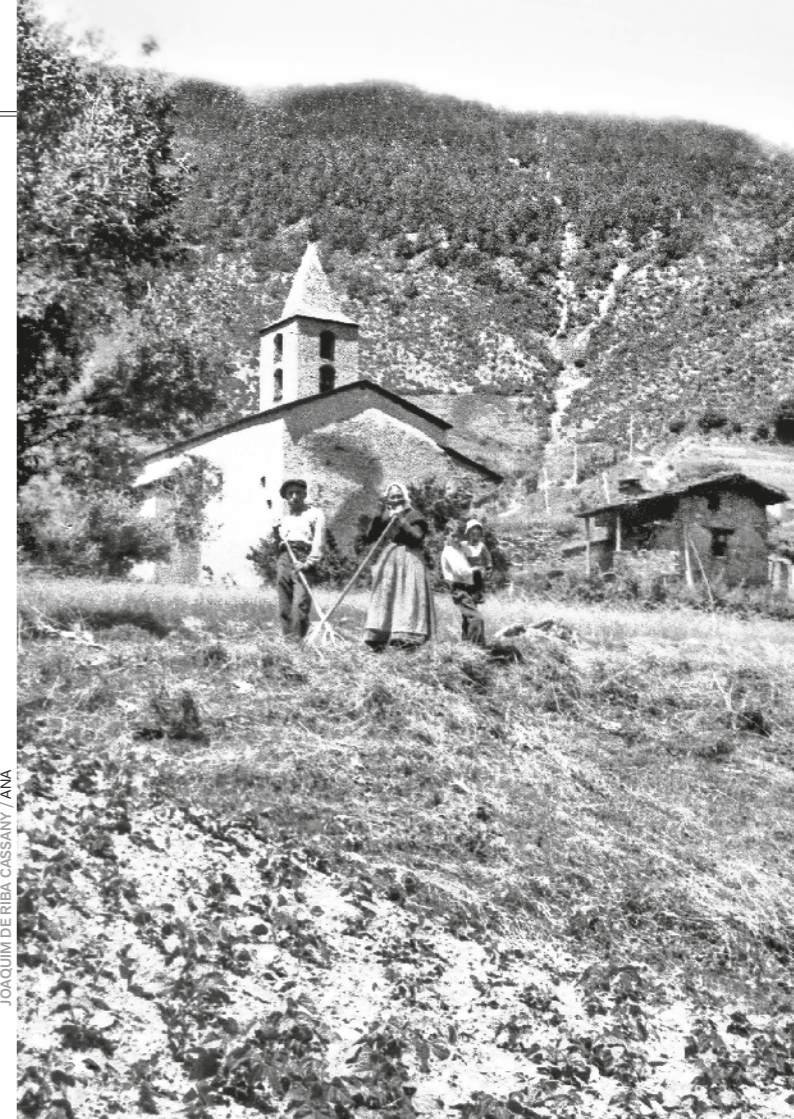
Van arribar a Andorra des del sud, quan es van fondre les glaceres.

Aquesta primera població va evolucionar cap al mesolític sauveterrià, amb més influències de les cultures mediterrànies. Ocupaven campaments estacionals, que no es van convertir en permanents fins a l'arribada dels pobles neolítics, sedentaris, fa 8.000 anys. A la fi del neolític, Andorra era una mena de cruïlla comercial entre el nord i el sud del Pirineu, amb intercanvis d'eines i joies.

El ferro va ser introduït fa 2.700 anys per pobles procedents del centre d'Europa. Pocs segles més tard, el contacte amb els colonitzadors grecs i fenicis de la costa va suposar més avenços tecnològics, tot i que Andorra en va quedar relativament al marge.

La primera menció escrita del misteriós poble dels Andosinoi és del relat de Polibi sobre la segona guerra púnica, amb el pas d'Hanníbal pel Pirineu el 218 aC. A partir d'aquest moment, Andorra va estar sota influència romana, que tenia en Llívia, a la Cerdanya, el centre polític. En període republicà se n'aprofitaven els recursos naturals: metall i fusta. Més tard es van explotar vinyes en assentaments al fons de la vall. A l'antiguitat tardana, al Roc d'Encar s'hi va construir una petita fortificació per controlar el pas dels pobles germànics.

Amb la desfeta de l'imperi, al segle v Andorra va estar sota domini del regne visigot, coincidint amb la creació del bisbat d'Urgell i la consolidació



JOAQUIM DE RIBA CASSANY / ANA

de la ciutat d'Urgell com a nou centre urbà de referència. La presència del nou bisbat va estimular l'evangelització de les Valls a partir del segle VI.

Després del pas fugaç dels nous dominadors musulmans, que haurien arribat a Andorra cap al 715, a finals del segle VIII Andorra va incorporar-se als territoris tampó que Carlemany va establir per defensar el regne franc. Andorra formava part del comtat d'Urgell. Els comtes, de primer delegats dels reis francs i a partir del segle X formant dinasties, van ser els senyors d'Andorra, tot i que no van poder implantar-hi el model feudal que hi havia a la resta del comtat, com ho demostra la destrucció del castell de Bragafolls.

El 1133, el comte Ermengol VI va vendre al bisbe Pere Berenguer d'Urgell tots els drets comtals sobre

Andorra, i el seu successor va negociar concòrdies amb els andorrans, que es van signar el 1162 i el 1176. Però els bisbes van buscar el suport d'una família de la petita noblesa, els Caboet, per controlar Andorra. La política matrimonial dels Caboet els va lligar amb uns vells enemics dels bisbes: els vescomtes de Castellbò, amb el matrimoni d'Arnau Caboet i Arnau de Castellbò. El 1203, a la generació següent, va ser la filla, Ermessenda, qui va casar-se amb Roger Bernat II, comte de Foix. El segle XIII va ser un llarg període de lluites pel control d'Andorra. El 1278, per iniciativa del rei d'Aragó, es va arribar a un acord de pau entre les parts: el Pariatge d'Andorra. Signat per Roger Bernat III de Foix i el bisbe d'Urgell Pere d'Urg, establia un sistema de cosenyoria, amb un repartiment igualitari dels tributs i els



JEAN-AUGUSTE BRUTAILS / ANA



GUILLEM DE PLANDOLIT / ACAU

SISPONY I EL PORT D'ENVALIRA

La fotografia d'un camp de Sispony amb l'església de Sant Joan al fons acompanya la introducció. A la pàgina anterior, una al·lúmina d'un traginer amb dos homes al port d'Envalira. A la Biblioteca Nacional d'Andorra es pot veure el dibuix que el gravador André Slom feu d'aquesta imatge el 1897.

SALA DEL CONSELL GENERAL

Antiga sala del Consell General de la Casa de la Vall el 1916. A l'esquerra, l'armari de les Sis Claus, amb sis panys diferents, i que havia d'estar encastat en una paret. Cada parròquia tenia una clau per obrir-lo. En el seu interior es conserven els documents cabdals del país. A la pàgina següent, les capes dels consellers cap al 1902-15.

representants del poder dels senyors: veguers, notaris, batlles... Aquest esquema va estar vigent, amb escasses modificacions, fins a la constitució de 1993.

En paral·lel, els representants de les comunitats es van organitzar en comuns –en l'àmbit de les parròquies– i en el Consell de la Terra, la representació de totes les Valls, en funcionament des del 1289. El Consell General d'avui n'és el successor directe i és, per tant, un dels parlaments més antics d'Europa. El 1419, el bisbe Francesc de Tovia va aprovar una reforma que donava més poder a les cases més riques d'Andorra. A partir del 1704, el Consell va ocupar una antiga casa forta a Andorra la Vella, la Casa de la Vall.

Amb el temps, la casa de Foix va incorporar els dominis del vescomtat del Bearn (1290) i, més tard, el regne

de Navarra (1479), abans de fer el salt cap a la corona de França amb Enric IV (1589).

La consolidació de les monarquies veïnes en grans estats veïns centralitzats va obligar els andorrans a practicar una diplomàcia pràctica per defensar els privilegis. Les conteses bèl·liques que van enfrontar França i Espanya van amenaçar en diverses ocasions la independència de les Valls. Després de la guerra de Successió, acabada el 1714, la sobirania d'Andorra va ser qüestionada per les autoritats borbòniques espanyoles. El bisbe de Guinda va defensar la singularitat andorrana i, el 1748, el *Manual Digest* d'Anton Fiter i Rossell va posar els fonaments de la historiografia d'Andorra amb l'objectiu de preservar-ne els privilegis i donar eines de govern al Consell General. L'Andorra de l'època moderna tenia una

economia basada en l'agricultura, la ramaderia, el comerç (clandestí) de tabac i, sobretot, l'elaboració de ferro a les fargues.

Amb la Revolució Francesa, les autoritats republicanes van trencar el vincle amb Andorra, que va recuperar Napoleó el 1806. Amb el retorn a la república, el càrrec de copríncep va recaure en el president.

La Nova Reforma del 1866 va ser un intent de maquillar el control del Consell per part de les famílies més potents, ampliant el vot a tots els caps de casa. A la pràctica, el sistema va continuar igual. En un context de crisi econòmica pel tancament de les fargues, i davant la perspectiva de modernitzar el país amb carreteres i cases de joc, va esclatar el conflicte quan el Consell General va autoritzar l'obertura de casinos i els coprínceps ho van vetar. La revolta del 1881 va ser la resposta a la prohibició dels

coprínceps. En un país dividit entre els conservadors partidaris del bisbe i els profrancesos, França i Espanya van competir per incrementar les respectives zones d'influència a Andorra. El 1913, per intercessió del bisbe Benlloch, va arribar la carretera que pujava de la Seu fins a Andorra.

La concessió a l'empresa FHASA de la generació d'energia hidroelèctrica va suposar l'arribada de la modernitat a Andorra. Amb l'obligació de completar la xarxa de carreteres i la incorporació de centenars de treballadors que venien de fora, l'Andorra pagesa i conservadora va començar a transformar-se. L'arribada de milers de refugiats de la Guerra Civil Espanyola i les conseqüències polítiques i econòmiques de la Segona Guerra Mundial van posar els fonaments del gran salt d'Andorra. La conversió d'Andorra en país turístic –gràcies a la neu–, en un gran centre comercial

–gràcies a uns preus extremadament competitius– i en una important plaça financera –amb una banca competitiva i discreta– va suposar un creixement demogràfic sense precedents (de 4.000 habitants el 1930 a 80.000 a la fi del segle) i una transformació urbanística descomunal. Aquesta gran explosió va posar de manifest la precarietat de les estructures polítiques, amb una administració feble i un encaix ple de dubtes en les relacions internacionals. El procés de modernització –amb el suport dels coprínceps– va començar el 1982 amb la creació del govern com a braç executiu i va culminar el 1993 amb l'aprovació en referèndum de la Constitució, que liquidava l'antic model medieval (preservant la figura institucional dels coprínceps) i el convertia en un estat de dret.



GUILLEM DE PLANDOLIT / ANA



GUILLEM DE PLANDOLIT / ANA

CANILLO

El lloc de més amunt

El topònim Canillo és d'origen bascoide i pot significar «el lloc alt». La parròquia de Canillo és la primera en l'ordre protocol·lari i la que té una extensió territorial més gran. La formen els pobles i nuclis urbans de l'Aldosa, Canillo, el Forn, el Tarter, el Vilar, els Plans, Incles, Meritxell, Molleres, Prats, Ransol i les Bordes d'Envalira. La capital és Canillo, que a l'inici es va urbanitzar seguint el riu de Montaup. És l'origen del carrer Major. La construcció de la carretera l'any 1933 va canviar l'orientació urbanística del poble.

L'activitat econòmica tradicional de la parròquia es basava en l'agricultura i la ramaderia. A partir de la segona meitat del segle xx, el turisme de neu i de muntanya va convertir la parròquia de Canillo en una reconeguda destinació turística. Hi destaca també el gran nombre d'esglésies i capelles d'estil romànic, com ara les de Sant Joan de Caselles, Sant Miquel de Prats, Sant Pere del Tarter o l'antiga capella de Santa Maria de Meritxell. La Mare de Déu de Meritxell és la patrona d'Andorra des de l'any 1873.